

УДК 323.1/.3:159.922.4:[316.74:2(450+438)]
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/2-61/44-54>

Олена ДОБРЖАНСЬКА, канд. політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-3362-4533
e-mail: olena.dobrzanska@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ярина ЛОЇК, студ.
ORCID ID: 0009-0005-4667-7302
e-mail: yaryna.com@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПРИКЛАД ІТАЛІЇ ТА ПОЛЬЩІ

Вступ. Сучасний світ переживає період глибоких і динамічних трансформацій. Це спонукає до пошуків джерела стабільності, впевненості у майбутньому, розуміння свого місця у соціумі та посилює роль соціальних груп для індивідів. У цій системі колективних ідентичностей національна та релігійна залишають за собою значущі позиції як в особистому житті людей, так і у глобальному аспекті взаємодії різних соціальних груп.

Метою було дослідити взаємозв'язок національної та релігійної ідентичностей та їхній обопільний вплив – на прикладі Італії та Польщі.

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: теоретико-методологічний аналіз, компаративний (порівняльний) метод, історичний метод і контент-аналіз.

Результати. Визначено та проаналізовано теоретичні засади національної та релігійної ідентичностей, проведено компаративний аналіз взаємозв'язку нації та релігії на прикладі Італії й Польщі на основі історичних відомостей про взаємодію нації та католицизму у відповідних країнах, а також на основі контент-аналізу державних і релігійних гімнів обох держав як символічних атрибутів. Окреслено потенційні варіанти взаємодії та взаємовпливу національної та релігійної ідентичностей.

Висновки. Виявлено наявність зв'язку між національною й релігійною ідентичністю в Польщі та Італії, а також окреслено вплив, який вони здійснюють на символічні атрибути кожного суспільства. У результаті компаративного аналізу було виокремлено два варіанти взаємодії цих ідентичностей: чинник підсилення релігією національної ідентичності (приклад Польщі) та фактор утворення конфлікту (приклад Італії). На основі історичного аналізу доведено, що у випадку конфлікту (Італія) переважно силу мала національна ідентичність з одночасною трансформацією релігійної ідентичності, а не її деструкцією.

Ключові слова: національна ідентичність, релігійна ідентичність, нація, релігія, Польща, Італія.

Вступ

Концепція глобального світу увійшла до наукового дискурсу і набула широкої популярності з кінця ХХ ст. У своїх роботах такі вчені як М. Маклуен (McLuhan, 1962), І. Валлерстайн (Wallerstein, 1974), Р. Фуллер (Fuller, 1983), Ж. Аттالی (Attali, 1997) чи Ю. Габермас (Habermas, 1992) з більшою чи меншою категоричністю висували ідеї руйнування географічних і культурних кордонів, розвитку транснаціональних сил, упровадження глобального управління, а також зменшення ролі чи навіть "подолання" націй задля подальшого виживання людства як виду. Попри такі прогнози перехід від нації-держави до глобального суспільства, навіть у теоретичних моделях, досі має утопічний характер. Так само малоймовірним залишається глобальна секуляризація світу та цілковита деструкція релігії як явища. Національна та релігійна ідентичності залишаються стійкими й продовжують впливати як на особисте життя окремих людей, так і на глобальні політичні процеси сучасного світу. Дослідження взаємозв'язку набутих національної та релігійної ідентичностей є актуальним і становить значний науковий інтерес.

Метою дослідження є визначення й характеристика взаємозв'язку та взаємовпливу національної й релігійної ідентичностей.

Завдання статті:

- дослідити теоретичні засади національної ідентичності;
- дослідити теоретичні засади релігійної ідентичності;
- провести компаративний аналіз взаємозв'язку нації та релігії на прикладі Італії та Польщі, спираючись на історичні дані й контент-аналіз державних і релігійних гімнів обох країн.

Методи

У процесі дослідження були застосовані такі методи, як теоретико-методологічний аналіз для вивчення концепцій, теорій і підходів до національної та релігійної ідентичностей; компаративний (порівняльний) метод для визначення спільного й відмінного у взаємодії релігійної та національної ідентичності у Польщі та Італії; історичний метод для вивчення зміни впливу релігійної ідентичності на національну ідентичність упродовж різних історичних періодів; контент-аналіз для дослідження вмісту державних і релігійних гімнів Італії та Польщі тощо.

Результати

В умовах зростаючої інтенсивності викликів ХХІ ст. в Європі почали набувати популярності праворадикальні політичні сили, які ставлять під сумнів ефективність міжнародних союзів, нехтують ліберально-демократичними цінностями, обіцяють ізолювати державу від глобальних проблем і дбати передусім про власну націю та її інтереси. Дослідження причин і наслідків посилення політичного екстремізму знаходимо у працях Руда Купманса (Koortmans, 2010); Жана-Ів Камю та Ніколя Лебурга (Camus, & Lebourg, 2017), Каса Мудде (Mudde, & Kaltwasser, 2018); Піппа Норріса й Рональда Інглхарта (Norris, & Inglehart, 2019) та ін. Прикладами використання такої політики є партії, які лише мають на меті мобілізувати електорат, так і партії, які вже здобули значну підтримку серед населення, а саме: "Національне об'єднання" у Франції, "Альтернатива для Німеччини" у Німеччині, "Брати Італії" в Італії, "Партія свободи" у Нідерландах, "Істинні фіни" у Фінляндії, "Смер – СД" у Словаччині, "Фідес" в Угорщині та інші.

© Добржанська Олена, Лоїк Ярина, 2025

Вияви політики сучасного ізоляціонізму демонструють навіть країни, які уособлювали в собі захисників системи ліберального світового порядку (*liberal international order*). Приміром, 47-й президент США Дональд Трамп демонструє політику протекціонізму у торгівлі, зменшення зовнішньополітичних зобов'язань та інші заходи задля впровадження гасла "Америка передусім" (*America First*).

Фактично відбувається реактуалізація значення національної ідентичності та ролі нації у глобальному світі. Схожа тенденція притаманна й релігійній ідентичності. Сучасні виклики та невпевненість у майбутньому стають для індивідів каталізатором повернення до покинутих, забутих чи призупинених соціальних практик, які б забезпечували їх відчуттям стабільності та впевненості. Релігійна належність, так само як і національна, надають людям відчуття захищеності всередині соціальної групи, з якою вони себе ідентифікують. Таким чином, відбувається перехід у площину соціальних ідентичностей, які визначають не лише поведінку окремих індивідів усередині групи, але й взаємовідносини соціальних груп між собою (*Romanenko, 2023*).

Структура Я-концепції ідентичностей індивіда, за умови відсутності деструктивних психологічних процесів, утворює систему, де наявні: одна особистісна ідентичність, яка виконує для особи функцію диференціації її від інших членів суспільства, та набір соціальних ідентичностей, що виконують протилежне завдання, – поєднують особу з тими чи іншими соціальними групами. Особистісна й соціальні ідентичності перебувають у постійній взаємодії. Цей процес може виявлятися в різних формах: як підсилювати одна одну, так і вступати в конфлікт (*Dobrzanska, & Pavliuk, 2020*). Проте в загальній картині для кожної особи існує певна ієрархія її набутих ідентичностей – розуміння того, які ідентичності є домінуючими, а які – другорядними.

Національна ідентичність як соціополітичний феномен репрезентує той особливий емоційний зв'язок, що встановлюється між особою та національною спільнотою, з якою вона себе ототожнює. Релігійна ідентичність, зі свого боку, указує на усвідомлений зв'язок індивіда до релігійної групи, її практик, цінностей, традицій, вірувань і звичаїв. Залежно від типу сформованої ідентичності, за Е. Еріксоном (*Erikson, 1968*), або ж від її ієрархічного рівня, у системі соціальних ідентичностей визначатиметься відповідність соціальної мобілізації особи очікуванням Ми-групи. Аби зрозуміти зв'язок, який може виникати між нацією та релігійними групами, а також як цей зв'язок може впливати на окремих осіб, передусім, необхідно дослідити феномен нації "Per Se".

Питання виникнення та природи нації не втрачає своєї актуальності до сьогодні. Зокрема, воно посідає центральне місце у працях таких відомих учених, як К. Дойч (*Deutsch, 1966*), Е. Сміт (*Smith, 1994*), Р. Брубейкер (*Brubaker, 1996*), Б. Андерсон (*Anderson, 2001*), Е. Геллнер (*Gellner, 2003*), а також багатьох сучасних авторів: А. Віммер (*Wimmer, 2018*), Ф. Фукуяма (*Fukuyama, 2018; 2022*), С. Малешевич (*Malešević, 2019*), З. Хаджидедич (*Hadžidedić, 2022*), Н. Кох (*Koch, 2023*), Г. Кунднани (*Kundnani, 2023*), А. Войташак (*Wojtaszak, 2024*), П. Валевиц (*Walewicz, 2024*) та інші, які здійснили чималий внесок у наукове дослідження націоналізму як явища. Водночас, попри велику кількість академічних напрацювань, учені і досі не дійшли єдиного висновку ні щодо дефініції нації, ні стосовно її історичної еволюції. Британський історик Г'ю Сітон-Вотсон зауважує: "Я змушений дійти висновку, що неможливо виробити

"наукову дефініцію" нації; а втім, сам цей феномен існував і існує" (*Seton-Watson, 1977, p. 5*). І все ж, на сьогодні, ми можемо навести такі визначення даного феномена: "Уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна" за Б. Андерсоном (*Anderson, 2001, p. 22*); "Сукупність людей, що має власну назву, спільну історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, масову громадську культуру, однакові економічні й однакові юридичні права для всіх членів" за Е. Смітом (*Smith, 1994, chap. 3*); "Реальні суб'єкти, спільноти, субстанційні, сталі колективи за Р. Брубейкером (*Brubaker, 1996, p. 13*); "Сукупність людей, об'єднаних спільною долею, що зумовлює наявність у них спільного (національного) характеру" за О. Бауером (*Davis, 1967, p. 150*); "Нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому" за Е. Ренан (*Renan, 2006, p. 261*).

Е. Геллнер надає такі визначення нації:

1) *культурницька*: "Двоє людей належать до однієї нації тоді й лише тоді, коли вони належать до однієї, спільної культури – останнє поняття означає систему ідей, символів, асоціацій, способів поведінки та спілкування" (*Gellner, 2003, p. 36*);

2) *волюнтаристська*: "Двоє людей належать до однієї нації тоді й лише тоді, коли вони визнають одне одного як таких, що належать до однієї нації. Іншими словами, нації створює людина; нації є продуктом певних переконань, прихильностей і взаємного визнання" (*Gellner, 2003, p. 36*).

Питання про те, в який момент історії відбулося чітке усвідомлення цієї спільності, тобто коли постали свідомі свого статусу перші нації – також залишається дискусійним. Е. Сміт підкреслює, що історики наводять різні маркіції виникнення націоналізму (*Smith, 1994*). Наприклад, Б. Андерсон переконаний, що явище нації як явище модерне могло постати виключно у Новому Світі, а отже, точкою відліку він бере Американську революцію та підписання Декларації незалежності (*Anderson, 2001*). Г. Кон, американський дослідник, переконаний, що націоналізм уперше виник в Англії, коли в процесі переходу Королівства від абсолютної до конституційної монархії (*Kohn, 1940*) національна свідомість англійців поширилася в "умах" людей. У той час, як Е. Кедурі, британський історик Близького Сходу, як приклад виникнення першої нації наводить промову "Звернення до німецького народу" Фіхте (*Kedourie, 1960*). Проте така кількість думок, як влучно зауважує Е. Сміт, "чимало говорить нам про їхні різні визначення націоналізму, але майже нічого не говорить про його виникнення" (*Smith, 1994, chap. 4*). І все ж більшість учених, попри відмінності в тому, яку подію вони визначають як вихідну, погоджуються із твердженням, що нація – це явище модерне, навіть за умови його елементів домодерної природи.

Б. Андерсон стверджує, що поширення спільного уявленого образу нації у свідомості мас відбулося завдяки виникненню капіталістичного друкарства (*Anderson, 2001*). До Реформації Святе Письмо та всі матеріали церкви писалися та розповсюджувалися виключно латиною. Приміром, релігійні тексти були недоступними для більшості тогочасного населення, яке було неписьменним, малоосвіченим і, що головне, не володіло латиною на достатньому рівні (не враховуючи знання тексту католицької літургії, яка до середини ХХ ст. проводилася латиною). Ситуація кардинально змінилася після перекладу Біблії німецькою. Вчинок

Мартіна Лютера не тільки затвердив норми загальнонімецької мови, але й продемонстрував середньовічним капіталістам, який попит може мати книга, писана національною мовою. У такий спосіб почався масовий рух перекладу тепер уже не тільки релігійної, але й художньої літератури. А відтак – і поштовх письменників творити національними мовами. Це була революційна зміна. Буквально упродовж століття людство стало свідком докорінної трансформації того, як, з якою швидкістю та інтенсивністю почала виникати та поширюватися інформація, яку розуміли маси. Книга стала засобом популяризації певних ідей, а згодом і соціальної мобілізації. На цьому моменті розпочалася перехресна взаємодія капіталістичного друкарства й постання нації. Б. Андерсон зазначає, що "ці друковані мови заклали підґрунтя національної свідомості трьома різними шляхами. Перш за все, вони створили єдиний простір взаємообміну й комунікації, нижче від латини, але вище розмовних діалектів [...]. По-друге, капіталістичне друкарство надало мові нової стабільності, яка, у кінцевому підсумку, допомогла вибудувати центральні для суб'єктивної ідеї нації образ її стародавності. По-третє, капіталістичне друкарство створило "мови-при-владі", які різнилися від давніших адміністративних вернакулярних мов" (Anderson, 2001, p. 65).

Комунікативний аспект також ліг в основу теорії націотворення К. Дойча (Deutsch, 1966). Він стверджував, що ефективні комунікаційні мережі мають вирішальне значення для інтеграції різних груп населення в єдину згуртовану політичну спільноту. Зауважимо, що під комунікаціями Дойч розумів не лише певні письмові джерела, які могли легко поширюватися, але й транспортні мережі (дороги, залізниці), телекомунікації (преса, радіо, пізніше телебачення, а нині – соціальні мережі), культурні та соціальні інститути (школи, університети й інші форми соціальної комунікації). Приміром, на думку Дойча, розширення цих мереж сприяло зменшенню фрагментації соціальних груп, а завдяки швидкісному поширенню певної інформації, політичних дискурсів і повідомлень у суспільства почали виникати спільні коди й символи, які згодом впливали на погляди, поведінку, цінності та, зрештою, стали підґрунтям майбутнього об'єднання й самоусвідомлення нації. За умов стрімкого прогресу комунікацій старі племенні чи регіональні бар'єри зазнали руйнування, натомість поступившись місцем об'єднаній національній державі. Таким чином, К. Дойч стверджує, що нації є продуктом модернізації суспільства.

Схожого підходу дотримується британсько-чеський антрополог Е. Геллнер, який зазначає, що націоналізм виник на етапі переходу суспільства від аграрної до індустріальної економіки (Gellner, 2003). Аграрне суспільство він характеризує як суспільство домодерне, високоієрархічне, із сильним рівнем стратифікації між соціальними класами та групами. Фрагментація регіонів виявлялася в чисельній кількості діалектів, культурних особливостей, звичаїв і традицій. Геллнер підсумовує, що в аграрному суспільстві люди радше ідентифікували себе в межах локальних спільнот чи релігій, але не нації. Відчуття масштабної єдності почало виникати в часи індустріалізації, коли, для забезпечення неперервного виробничого процесу, виникла потреба в грамотній робочій силі. Це, у свою чергу, сприяло створенню державної системи освіти, стандартизації загальнонаціональної мови, а також посиленню соціальної мобільності всередині країни. За аграрного суспільства більшість населення працювало в агрокультурній сфері, що

доволі часто унеможливило транзит в інші частини країни, натомість з переходом до індустріального суспільства відбулася хвиля переселення із сіл до міст. У поєднанні всі ці чинники привели до похвалення обміну інформацією, стирання міжрегіональних кордонів усередині країни, формування спільної загальнонаціональної культури, що й стали основою виникнення націоналізму. Е. Геллнер також підкреслює роль еліт у формуванні національної ідентичності. На його думку, саме вони свого часу були зацікавленими у формуванні стандартизованої робочої сили для задоволення власних економічних потреб. Тому вони й відіграли вирішальну роль у конструюванні, просуванні та впровадженні вищезазначених змін, які з часом сприяли формуванню націй.

Дещо відмінні погляди були притаманні уже не одноразово згадуваному Е. Сміту. На відміну від більшості суто модерністських дослідників, він вірив, що нація, хоча і є явищем модерну, усе ж має домодерні витоки, які міцно пов'язані з етнічними спільнотами, їхніми цінностями, міфами й колективною пам'яттю (Smith, 1994). Сміт пропонує два тлумачення того, як формувалися нації на основі етнічної спільноти: *латеральний* і *вертикальний*. Латеральний шлях передбачає формування нації навколо ядра – правлячої еліти, яка поділяє між собою спільну культуру, мову або ідентичність на певній території. Такі етнічні спільноти притаманні державам із високим рівнем бюрократизації управлінської системи. Національна ідентичність починає формуватися в ядрі та, зрештою, за їхнього посередництва опускається донизу – у маси: "Головними акторами є королі, міністри та бюрократи, згодом з'являється і середній клас, аристократія й духівництво часто відіграють двозначну роль. Адже всупереч тому, що в певному розумінні саме їхня культура поширюється державою, наслідком стає маргіналізація аристократії й духівництва: їхня спадщина й культура стають урешті загальним надбанням" (Smith, 1994, chap. 3). Другий шлях – вертикальний – це процес формування нації власне самим народом. Вертикальні етнічні спільноти – масові спільноти, які об'єднані спільною мовою, культурою, традиціями. Часто йдеться про селян і простих людей, які усвідомлюють свою ідентичність як відповідь на чужоземне панування та гноблення. Проте і в цьому випадку вирішальну роль відіграють інтелектуали, які підживлюють усвідомлення єдності серед більшості населення: "Ключем до цього перетворення стає процес народно-культурної мобілізації. Невеличкі осередки просвітителів-інтелектуалів, попри властиве їм різне ставлення до вестернізації й сучасних реалій, наміряються очистити й мобілізувати "народ" через заклик до уявної минувшини етнічної групи. Задля цього слід запропонувати пізнавальні карти та історичні основи моралі для теперішнього покоління, виснувані з поетичного простору й золоті доби в минувшині спільноти. Таким чином інтелектуали сподіваються перетворити відсталу, традиціоналістичну етнічну спільноту на динамічну, проте основану на питомій культурі політичну націю" (Smith, 1994, chap. 3). Власне успішність побудови нації напряму залежить, на думку Сміта, від історичної тягlosti – зв'язку з реальним чи навіть вигаданим минулим. Саме в цьому аспекті потреба просвітницької роботи національно налаштованої інтелігенції набула беззаперечного значення. Науковець зауважує, що націоналісти не зацікавлені у віднайденні історії як факту, проте зосереджені на її віднайденні як міфу: "Навернення Володимира

Київського до християнства (988 р.) або заснування Рима (753 р. до н. е.) можна трактувати як історичні події, але їхнє значення полягає в легендах про заснування, з якими вони пов'язані. Саме ці зв'язки роблять їх придатними для політичної мети, перетворюють їх на джерело політичної єдності" (Smith, 1994, chap. 2). Історія має служити основою для формування спільних цінностей, героїв, образів і символів. Інтелігенція ж, у свою чергу, повинна одночасно переконати власний народ у важливості для них цієї історії та зовнішні сили у її величності й сутнісній вартісності.

Вищезгадані науковці, не залежно від того, яка концепція творення нації посідає для них центральне місце, одночасно погоджуються з думкою про фундаментальну роль національної ідентичності для індивіда. Б. Андерсон (Anderson, 2001) та Е. Сміт (Smith, 1994) згоджуються між собою, заявляючи, що популярність нації полягає в її головній функції – подолання смерті та обіцянка безсмертя. Іншими словами, нація в очах націоналіста – це позачасовий феномен, як зазначає Андерсон: "Якщо національні держави визнаються повсюди явищем "новим" та "історичним", то нації, яким вони надають політичного виразу, виникають завжди з незапам'ятного минулого і, що найважливіше, прямують до безкінечного майбутнього" (Anderson, 2001, p. 28). Е. Сміт практично дублює думку Андерсона, доповнюючи її ідеєю "особистого забуття" людини. Фактично він підкреслює, що ідентифікація себе з нацією – це своєрідний шлях подолання смерті й відродження безсмертя у майбутніх поколіннях. Нащадки, за Смітом, як біологічно, так і духовно, є головами теперішнього покоління у вічності. Приміром, національна ідентичність людини не лише пов'язує її з усіма попередніми поколіннями, але й з усіма ще не народженими. І власне саме у цьому моменті ми прослідковуємо цікавий збіг, який між рядками виявляється й у тексті Андерсона, – тотальне віддзеркалення головної функції релігійної та національної ідентичностей. Обидві головні завдячують своєю популярністю страху людини перед фізичним зникненням і посилюють своє значення обіцянкою його уникнути, бодай у певному метафізичному вимірі. І хоча Сміт зазначає, що "у найзапекліших і найзаплутаніших конфліктах і протестах на першому місці завжди стоїть націоналізм, навіть якщо він пов'язаний з іншими питаннями – роду, класу, раси й релігії" (Smith, 1994, chap. 7), для нас пріоритетним є визначити, як ці дві ідентичності співіснують між собою.

Така кількість дефініцій указує на багатогранну природу феномена нації у соціальній площині, проте дозволяє відслідкувати певну закономірність: нація – це, передусім, об'єднання людей, що склалося в процесі тривалого розвитку та ґрунтується на спільних культурних цінностях і практиках. Її відмінність від інших великих груп полягає в нерозривному зв'язку з державотворенням, оскільки національні спільноти або асоціюються з певною державою, або прагнуть її створити. Національна ідентичність віддзеркалює усвідомлення групою та кожним її членом своєї належності до нації, а також відповідальності за її самореалізацію як суб'єкта соціальної дійсності.

Натомість релігійна ідентичність указує на ідентифікацію індивіда чи групи до певної релігії, а також на їхнє прийняття переконань, культурних традицій, цінностей релігійної спільноти. Релігійна ідентичність може набувати різних форм і ступенів своєї важливості. Для деяких осіб вона може бути пріоритетною, визначаючи поведінку, цінності та життєву позицію, для інших –

залишатися на рівні культурних практик, водночас не впливаючи на світогляд та дії поза ними. Американський соціолог Ч. Глок у співавторстві зі Р. Старком запропонував п'ятивимірну схему природи релігійності (Glock, & Stark, 1965). Їхня послідовність виглядає таким чином: віра, досвід, практика, богослов'я (знання) та етика (наслідки). Віра (ідеологічний вимір) указує на прийняття особою загального набору релігійних вірувань – системи значень (Бог, надприродні сили, потойбічне життя, священні тексти тощо). Цей рівень указує на те, що людина визначає істинним у межах певної релігії. Досвід (експериментальний вимір) передбачає розгляд суб'єктивного аспекту релігії – емоцій, викликаних відчуттями божественного, трансцендентності чи духовного пробудження. На цьому рівні визначальним є афект, який здобув індивід під час певних релігійних практик (молитва, медитація тощо). Власне, наступний рівень – практика – охоплює релігійну поведінку та ритуали, яких дотримується та які здійснює особа (відвідування богослужінь, молитва, піст, виконання священних обрядів тощо). Четвертий рівень – богослов'я (теологічний вимір) – належить до розуміння людиною власної релігії, зокрема знання священних текстів, історії, доктрин та етичних учень. Ідеться не про сліпе наслідування певних ритуалів, а про чітке розуміння їхнього сенсу та значущого наповнення. Останній рівень – етика (вимір наслідків) показує, як релігійні переконання впливають на повсякденне життя людини, її моральні рішення та соціальну поведінку. Це найвищий рівень, який означає, що людське життя практично цілком контролюється релігійними догмами. Можна припустити, що сила релігійної ідентичності (її місце в ієрархії соціальних ідентичностей) буде пов'язаною з тим, які виміри релігійності Ч. Глока вона охоплює.

У контексті дослідження термінологічного виміру релігії визначальними є роботи П. Бергера, чий науковий інтерес безпосередньо сконцентрувався на дослідженні соціології релігії. П. Бергер розглядав релігію крізь призму конструктивізму, а саме як створений людиною соціальний інститут, першочергова мета якого полягає в інтерпретації спільної соціальної реальності та легітимізації влади (Berger, & Luckmann, 1966). На його думку, суспільства створили певні релігійні системи, які пояснювали навколишнє середовище та його правила, з метою забезпечення стабільності й уникнення хаосу. П. Бергер вживає античне слово "nomos" на позначення соціально сконструйованих та історично конкретних звичок, соціальних звичаїв і політичної поведінки, які люди сприймають як належні й само собою зрозумілі у поведінці (Berger, 1967). Підтримання номосу і є головною метою будь-якої релігії. Наприклад, визнання божественної природи влади короля й обов'язку йому підкорятися і виступало номосом – соціальним конструктом в етичному вимірі. Саме релігія упродовж століть служила наріжним каменем монархічного правління. Каноське приниження якнайкраще ілюструє, що ставалося, коли монарх утрачав підтримку Церкви.

П. Бергер у своїх працях, так само як і Б. Андерсон (Anderson, 2001), підкреслює важливу роль Реформації для початку процесів модернізації, відокремлення релігійної та світської сфер життя, а також початку становлення націй і національної ідентичності. Отже, відхід від сталої релігійної ідентичності дав поштовх до становлення сильної національної ідентичності. Відхід від номосу (уже сконструйованого уявлення про світ) до аномії (у соціології – соціальний стан, який визначається викоріненням або руйнуванням моральних

цінностей, стандартів або настанов, які повинні наслідувати люди) створив порожнечу – за П. Бергером "безпритульність розуму" ("homelessness of the mind") (Berger, 1973), – яку успішно змогла заповнити нація.

Доволі показово, що деякі релігійні інститути, виявивши тенденцію до певної взаємозамінності релігії та нації, успішно адаптувалися до виклику й запроваджували відповідні нововведення. Наприклад, до Другого Ватиканського Собору (1962–1965) латина була єдиною офіційною літургійною мовою Католицької церкви у всьому світі, і коли проблема нерозуміння латини більшістю католиків стала очевидною, було прийнято рішення дозволити використання національних мов у богослужіннях. Задля збереження своєї пасти Католицька церква мусила розпочати трансформацію. У подальшому таке розмаїття мов спостерігається кожного разу під час найвідомішого папського звернення *Urbi et Orbi* ("Місту (Риму) і світові"), яке Папа виголошує на Різдво та Великдень, а також під час особливо важливих подій, наприклад, свого обрання (Herbermann, 1912). Практика виголошення такої промови тягнеться ще з античних часів, але сучасного вигляду вона набула лише у XVIII ст. Традиція звертатися до вірян різними мовами (за підрахунками у середньому Папа використовує близько 60-ти) почала утверджуватися лише у XX ст.

Серед чинників, що вплинули на цю трансформацію, беззаперечно, виділяється науково-технічний прогрес; зокрема, розвиток радіо й телебачення дозволив охопити католиків із усього світу. Проте це не єдиний чинник: у період утвердження націй мова ставала невід'ємною частиною національних ідентичностей. Аби католики відчували, що Папа звертається безпосередньо до них, потрібно говорити не лише їм зрозумілою, але й ціннісною для них мовою. Таким чином, можна припустити, що роль і значення національної ідентичності здобули визнання на рівні Церкви.

Водночас, певний конфлікт закладено на функціональному рівні. Релігія характеризується експансіоністською природою, тоді як нація є обмеженим феноменом. Наприклад, Католицька церква наголошує, що католики – це не лише європейці, а ісламські імами підкреслюють, що іслам – це не лише араби. Отже, більшість релігійних течій прагнуть розширити коло своїх послідовників, даючи можливість представникам різних рас, націй та етносів долучатися до їхніх лав. Нація ж (у переважній більшості випадків), навпаки, тяжіє до одноманітності й релігійної консолідації, навіть якщо це здобувається через створення певного історичного міфу, як-от: французи – католики; англійці – протестанти; турки – мусульмани тощо. Отже, релігійні течії змушені балансувати між апеляцією до нації як важливої цінності своїх парафіян та власною амбіцією експансії.

Подальше дослідження взаємозв'язку нації та релігії проводилося за даними двох європейських держав – Італії та Польщі. Обидві країни наразі є юридично секулярними, гарантуючими свободу віросповідання та формальне розділення Церкви і держави. Водночас католицизм відігравав значущу роль у становленні цих держав, а для значної частини населення релігійна ідентичність католиків і нині залишається домінуючою.

На початку двотисячних 99 % поляків ідентифікували себе як католики (Central Statistical Office, 2000). Станом на 2024 р. цей показник, за даними німецької платформи Statista, упав до 88,8 % (Statista, 2024), проте Католицька церква все одно залишається

домінантною релігійною течією в Польщі, що дає змогу виявити тенденції та сформулювати валідні висновки.

Історично католицизм допомагав полякам зберегти свою національну ідентичність спершу під час поділів Польщі, а потім під час активного насадження СРСР радянської ідентичності. У період відсутності польської державності та іноземного контролю над політичними інститутами (у різні періоди історії він належав різним силам: Австро-Угорщині, Пруссії та Російській імперії) саме Церква стала осередком підтримки польської мови, культури та традицій. Особливо важливу роль для поляків Католицька церква відіграла у боротьбі з комунізмом. Хоча з початку існування Радянського Союзу Церква зазнавала переслідувань, після смерті Йосипа Сталіна у 1953 р. – зокрема, після подій Польського жовтня у 1956 р. (Marek, 2019) – Церква в Польщі здобула свободи та права, на той час безпрецедентні для країн радянського блоку.

Обрання польського кардинала Кароля Юзефа Войтила новим очільником Католицької церкви стало каталізатором поширення антикомуністичних настроїв у Польщі. Зокрема, 2 червня 1979 р. папа Іван Павло II здійснив візит до своєї Батьківщини, який став першим візитом Папи до комуністичної країни. "Коли Іван Павло II поцілував землю у варшавському аеропорту 2 червня 1979 року, він розпочав процес, завдяки якому комунізму в Польщі – і, зрештою, у всьому світі – було покладено край", – зазначив історик Єльського університету Джон Льюїс Геддіс у своїй роботі про історію холодної війни (Gaddis, 2005, p. 193). Польські промови Папи, зокрема його проповідь у Варшаві на площі маршала Юзефа Пілсудського (тоді площа Перемоги), на які зібралось близько мільйона людей, мали не лише релігійний, але й націоналістичний характер. Приміром, Папа неодноразово наголошував на тому, що він – син Польщі, що польська нація – це нація Христа, і що зрештою саме тогочасна Польща стала землею "надзвичайно важливого свідчення" (John Paul II, 1979). Наприкінці своєї промови у Варшаві Іван Павло II сказав фразу, яка опісля назавжди увійшла в історію Польщі: "Хай зійде дух Твій та відновить обличчя землі – цієї землі" (John Paul II, 1979).

У 1980-х рр. у Польщі розгорталися антикомуністичні рухи. Окрім економічних, соціальних і політичних проблем, що спонукали поляків до боротьби з режимом, на масові протести їх надихав заклик Папи "оновити свою землю", а тисячі поляків несли із собою на протести хрести та ікони (Kubow, 2013).

У сучасній Польщі релігійне питання залишається одним із центральних у політичному дискурсі, а католицизм – стрижнем національної ідентичності поляків, де постать Папи Івана Павла II є її покровителем. Апеляція до цих почуттів особливо відчутна під час президентських чи парламентських виборів, зокрема з боку правих партій.

Для подальшої емпіричної перевірки взаємозв'язку нації та релігії було проведено контент-аналіз важливих церковних молитов і державних гімнів двох європейських держав – Італії та Польщі.

Контент-аналіз державного гімну Польщі та польсько-католицького патріотичного гімну. У 1918 р. Польща здобула незалежність. Саме тоді актуалізувалась потреба утвердження національної символіки, яка б відображала символічний дух польської нації. Два твори змагалися за право стати офіційним гімном Польщі: "Боже, що Польщу..." (Boże, coś Polskę) (Biblioteka Polskiej Piosenki, n.d.) та "Мазурка Домбров-

ського" (Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, p.d.), яка зрештою стала гімном держави й залишається ним до сьогодні.

Текст "Мазурки Домбровського" написав польський політик і письменник Юзеф Вибіцький у 1797 р., відобразивши у пісні одну з найтрагічніших подій Польщі – втрату незалежності внаслідок поділу території між Росією, Пруссією та Австрією. Сподіваючись на допомогу Наполеона, польські легіони доєдналися до його армії в Італії під командуванням генерала Яна Генрика Домбровського (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2014). Сам текст пісні несе глибоко емоційне забарвлення, апелюючи до почуття надії, патріотичності, любові до Польщі та гордості за свою батьківщину, а також готовності захищати й боротися за її незалежність. На сьогодні гімном Польщі є не повний текст мазурки, а її скорочена версія, у якій відсутні будь-які згадки про Бога чи релігію. Текст мазурки має виключно націоналістичний характер.

Водночас цілковито протилежна ситуація склалася з піснею "Woże, coś Polskę", яка хоча й не стала офіційним державним гімном, але служила символом непокори поляків проти чужоземного гніту під час Січневого повстання 1863–1864 рр., нацистської окупації Польщі та воєнного стану в 1980-х рр. (Makowska, 2013). Довгий час саме ця пісня вважалася альтернативним народним гімном Польщі, особливо серед католицького населення. Авторство тексту пісні належить польському поету та драматургу Алоїзу Фелінському, який написав його у 1816 р. (текст пісні викладено в авторському перекладі Ярини Лоїк):

*"Боже, Ти Польщу через численні віки
Осяював славою й могутністю,
Ти огортає її щитом опіки
Від зла й нещастя, що могли зламати.
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Ти, що був зворушений її падінням,
Підтримував тих, хто за святе боровся,
І, прагнучи світ зробити свідком чинів,
У стражданнях славу їй примножував.
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Недавно свободу Ти з польських земель забрав,
Сльозами й кров'ю залило ріки,
Якою мукою є для тих цей крах,
Кому Вітчизну відбираєш навіки.
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Поверни Польщі славу давніх віків,
Урожай дай на спустошені ниви,
Нехай знову зросте мир і добробут,
Перестань нас карати, Боже гнівний!
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Боже, чия справедлива десниця
Ламає залізні скіпетри тиранів,
Зруйнуй наміри ворогів зубні,
Вдихни надію в кожну польську душу.
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Найсвятіший Боже!
Через чуда Твої Відверни від нас смерть і страх
війни,
Єдної народи у вузол свободи
Під скіпетром Твого Ангела Миру.
До Твого віттаря приносимо благання:*

*Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!
Найсвятіший Боже, через рани Христа
Світлом освяти полеглих братів,
Поглянь на народ, поневолений бодем,
Прийми жертви синів польської землі.
До Твого віттаря приносимо благання:
Вільну Вітчизну поверни нам, Господи!"*

Доволі показово, що початкова версія пісні прославляла монарха Конгресової Польщі (на той час імператора Росії Олександра I) й закінчувалася рядками "Naszego króla zachowaj nam Panie!" ("Спаси нам, Господи, царя нашого") (Makowska, 2013). Проте така ідея не знайшла відгуку в патріотичній свідомості поляків, і уже через рік після написання польський народ самовільно замінив останній рядок фразою "Naszą ojczyznę racz nam wrócić, Panie" ("Поверни нам нашу батьківщину, Господи"). Після 1989 р. у польському суспільстві знову виникли суперечки щодо останньої строфи, адже незалежність і свободу уже було повернено. Тим не менш, поляки досі не дійшли спільної думки стосовно остаточної форми церковного гімну (Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, 2021).

Текст цієї пісні має яскраво виражений релігійно-націоналістичний характер. У пісні-молитві – звернення до Бога із проханням захистити народ Польщі від ворожого панування, поневолень і страждань і подарувати країні мир, волю та процвітання. Водночас уже в самому тексті чітко виділяється так званий націєтворчий міф – Польща, хоча зараз й несе покарання, є обрана Богом. Саме Бог захищав її численні віки, осяював величчю та славою. Цю пісню часто виконують у католицьких костелах Польщі після завершення релігійних мес і особливо під час релігійно-патріотичних свят: День Незалежності Польщі, свято Конституції, під час свят, пов'язаних із Богородицею – покровителькою Польщі, дні молитви за Батьківщину, війсьکو чи державну владу. Таким чином, "Woże, coś Polskę" стає чудовим прикладом поєднання релігійної та національної ідентичності. Коли, з одного боку, для величезної частини польського суспільства ідентичність "католика" є важливою, але водночас не може існувати без ідентичності "поляка". Коли, з одного боку, під час богослужіння католики моляться за мир для всіх християн, але завершують спільну молитву особливим проханням про мир і добробут для поляків. І така ситуація є не винятковою.

Відповідно до дослідження 2024 р., проведеного італійським Інститутом соціологічних досліджень CENSIS та асоціацією "Essere Qui", частка дорослого населення Італії, яка вважає себе католиками, сягає позначки 71,1 % (CENSIS, 2024). Так само як і в Польщі, в Італії спостерігається зниження кількості католицького населення – ще у 2006 р. цей показник сягав 87,8 % (Eurispes, 2006). Тим не менш, у 2025 р. католицизм і надалі залишається домінуючою релігією в країні. Взаємозв'язок між Католицькою церквою та державою Італії має глибокі історичні, політичні й соціальні корені. Упродовж століть їхні відносини проходили трансформацію відповідно до геополітичних змін та викликів. У період роздробленості Італії саме Католицька церква залишалася одним із найміцніших уніфікованих інститутів на Апеннінському півострові, ставши тлом, на якому в майбутньому зміг сформуватися єдиний культурний простір, що згодом став основою політичної нації. Спільні церковні практики, література й архітектура, свята та традиції стали для італійців

важливим об'єднавчим чинником у процесі формування колективної ідентичності у часи поділу на князівства та дрібні державні утворення (Martino, 2022).

Проте у той же час Ватикан як політичне утворення доволі тривалий час стояв на перешкоді об'єднання країни. До 1870 р. Папа контролював значну частину Італії, виступаючи сильним суб'єктом на міжнародній арені. Об'єднання Італії означало для Церкви втрату політичної сили. Таким чином, Папа категорично виступав проти націоналізму й централізації влади. Ще 1868 р. Святий Престол видав декрет "Non expedit", яким забороняв католикам брати участь у виборах чи балотуватися у депутати, аби, таким чином, не визнавати легітимність новоствореного Королівства Італії (Cross, & Livingstone, 2005). Коли ж у 1870 р. війська під командуванням генерала Раффаеле Кадорна взяли Рим, який на той момент контролювала Католицька церква, відносини між Ватиканом та Італією зайшли в затяжний конфлікт (Ronchini, 2024). Папа Пій IX оголосив себе "в'язнем Ватикану" і заборонив католицьким вірянам брати участь у політичному житті нової Італії. Водночас такі дії Папи викликали суперечливі наслідки. Частина людей справді утримувалася від політичної участі, у той час як інша частина, так звані "модерністи", розкритикувала Папу за невиконання свого обов'язку перед суспільством (Herbertmann, 1913).

Протистояння Ватикану та Нової Італії тривало аж до підписання у 1929 р. Латеранських угод (Конкордат) (Treaty Between the Holy See and Italy, 1929). За його умовами Святий Престол визнав Рим столицею Італії й відмовився від будь-яких претензій на місто, у той час як Італія гарантувала Ватикану політичний і територіальний суверенітет. Католицизм був визнаний державною релігією Італії й офіційно проголошений основою моралі італійського народу. Церква отримала величезний вплив у сфері освіти, цензури та шлюбу. Друга світова війна ознаменувалася для Церкви суперечливий період. 1939 р. Папа Пій XII проголосив Ватикан нейтральною державою (Pius XII, 1939). Під час війни він закликав до миру й наголошував на потребі захистити людську гідність. Проте утримувався від прямого засудження фашизму чи нацизму. Хоча існують свідчення про таємну допомогу, яку надавала Церква євреям (Commission for Religious..., 1998), Папа Пій XII жодного разу відкрито не засудив ні Голокост, ні диктаторську політику Муссоліні й Гітлера. Таким чином, Католицька церква у 1939–1945 рр. балансувала між моральними орієнтирами та політичним страхом, що відповідно позначилося на її авторитеті в майбутньому.

Після 1946 р. католицизм утрачає свій юридично закріплений вплив в Італії (Sani, 2004). Конституція 1948 р. (Senate of the Republic of Italy, 1948) проголосила свободу віросповідання у державі, проте закріпила спеціальні відносини з Церквою, які були остаточно модифіковані Новою угодою 1984 р., згідно з якою Італія стала світською державою (Santa Sede e Repubblica Italiana, 1985). У такий спосіб католицизм утратив статус державної релігії. Тим не менш, католицизм до сьогодні залишається важливим символом італійської національної ідентичності – особливо зараз, під час посилення та приходу до влади правих рухів, зокрема "Братів Італії". На відміну від Польщі, для якої Католицька церква за часів націотворення була чинником консолідації, для Італія Ватикан став політичним опонентом – суперником за домінування над територіями. За таких умов релігійна й національна іден-

тичності італійців на певний період увійшли у внутрішню конфронтацію, проте в підсумку повернулися до балансу та взаємного підсилення.

Контент-аналіз державного гімну Італії. У державному гімні Італії "Il Canto degli Italiani" ("Пісня італійців") (у народі її часто називають "Fratelli d'Italia" ("Брати Італії")) (Quirinale, n.d.) поєднується як національний, так і релігійний мотиви. Перемогу над ворогами Італія здобуває не просто через власну силу, але через волю Божу – буквально "Бог зробив Перемогу рабинею Риму" (текст пісні викладено в авторському перекладі Ярини Лоїк):

*"Італія прокинулась,
Шоломом Сципіона
вона оперезала чоло.
Де ж та Перемога?
Нехай схилить свою косу,
Бо рабинею Риму
її створив Господь.
Брати Італійці
Італія прокинулась,
Шоломом Сципіона
вона оперезала чоло.
Де ж та Перемога?
Нехай схилить свою косу,
Бо рабинею Риму
її створив Господь.
Ставаймо в лави,
Готові ми до смерті!
Італія кличе!
Ставаймо в лави,
Готові ми до смерті!
Італія кличе. Так!"*

Повний текст пісні (офіційно гімном є лише його скорочена версія) був написаний італійським поетом Гофредо Мамелі в 1847 р. напередодні революції 1848 р. та Першої війни за незалежність Італії (Quirinale, n.d.). Зрештою, пісня стала особливо популярною під час Рісорджименто – руху за об'єднання Італії, який з часом і призвів до взяття Риму. Популярність пісні змінювалася – зростала та спадала – відповідно до геополітичної ситуації, проте ніколи остаточно не зникла з культурного простору. Доволі цікаво те, що під час Другої світової війни "Il Canto degli Italiani" співали як фашисти, так і партизани. Після завершення війни у 1946 р. пісня де-факто стала гімном республіки, проте де-юре була визнана лише у 2017 р. (Senato, 2017). Повна версія пісні, яку зазвичай і виконували солдати й активісти під час Рісорджименто, війни за Рим, Першої та Другої світової війни містить ще один цікавий аспект у контексті нашої теми (викладено в авторському перекладі Ярини Лоїк):

*"Присягнімось визволити
рідну землю:
єдині, з Богом,
хто зможе нас здолати?"*

У цій строфі ми вкотре натрапляємо на перехресність національного й релігійного фактора: з одного боку, італійська армія витісняла з Риму Папу та його прибічників, але з іншого – вірила, що саме це і є Божим замислом для італійського народу – перемогти всіх ворогів, навіть якщо серед них намісник Христа на землі. Доволі показово, що, беручи до уваги історію та роль католицизму в Італії, ми справді можемо схожого висновку, що й Ентоні Сміт: "У найзапекліших і

найзаплутаніших конфліктах і протестах на першому місці завжди стоїть націоналізм, навіть якщо він пов'язаний з іншими питаннями – роду, класу, раси й релігії" (Smith, 1994, chap. 7). Але характерним є не просто переважання національної ідентичності, а трансформація релігійної. У системі конфлікту релігії та нації італійці не відреклися від католицизму, а вивели власну формулу його трактування.

Іншим прикладом такої перехресної взаємодії є релігійна пісня "Noi vogliam Dio" ("Ми прагнемо Бога"). Оригінальна її версія була написана французькою мовою французьким священником Франсуа-Ксав'є Моро у 1882 р. (Moreau, 1885). Вона стала відповіддю на хвилю секуляризації й антиклерикальних тенденцій в Європі, маніфестацією віри та традиціоналізму (Doyle, 2017). Текст пісні був перекладений італійською, іспанською, португальською, польською, німецькою, голландською та англійською. Головний мотив пісні полягає у вираженні глибокого прагнення присутності Бога в усіх аспектах людського життя (родині, освіті, праці, правосудді) як джерела віри, морального порядку та духовної підтримки. Цікавим є те, що в оригінальному (французькому) тексті пісні відсутні прямі згадки Франції чи французького народу. Але такі згадки відповідно з'являються у перекладах, зокрема, у польському (Adamski, 1919, p. 12) та італійському варіантах (Marchionni, 1931, p. 45). Італійська версія пісні містить такі рядки (викладено в авторському перекладі Ярини Лоїк):

"Ми прагнемо Бога у сумлінні
тих, хто Італію буде вести!
Тоді Вітчизна силу здобуде
і до нового життя воскресне [...]"

Ми прагнемо Бога, щоб воїну
він давав відвагу в бою,
щоб міг він, захищаючи рідну Італію,
боротися як справжній герой".

У польському варіанті з'являються схожі мотиви (викладено в авторському перекладі Ярини Лоїк):

"Ми прагнемо Бога в нашій краї,
Серед старовинних польських стріх,
У польській мові і зичаї –
Хай Бога славить хоробрий Лех".

За цими прикладами можна спостерігати, як національний чинник проникає всередину глибоко релігійних спільнот кінця XIX ст. Відбувається не просто переклад мови, а й переосмислення культурних символів і кодів. Якщо французи молилися за присутність Бога в абстрактності, то поляки та італійці – за присутність Бога в конкретних національних утвореннях. Це підтверджує тезу про те, що релігійна та національна ідентичності не просто існують у певній ієрархії. Вони накладаються одна на одну, створюючи цілковито унікальний вимір того, як взаємодіють нація і релігія у свідомості носіїв цих ідентичностей: Бог стає покровителем нації, а нація – захисницею релігії.

Дискусія і висновки

Дослідження національної та релігійної ідентичності зберігають свою актуальність, оскільки самі ці ідентичності продовжують відігравати ключову роль в існуванні сучасної держави. Будучи значущими для суспільства, ці ідентичності займають перші рівні в ієрархії системи соціальних ідентичностей її носіїв і взаємодіють між собою.

Відповідно до проведеного політологічного, історичного й емпіричного аналізу взаємовпливу релігії та нації на прикладі Італії та Польщі, були сформовані такі висновки:

1) національна та релігійна ідентичності цих країн не існують відокремлено і здійснюють вплив на символічні атрибути суспільства як носія обох ідентичностей;

2) як польська, так і італійська національні ідентичності прагнуть до консолідації міфу про богообраність своєї нації;

3) на локальному рівні релігія використовує національний чинник для підвищення своєї релевантності серед вірян;

4) взаємодія релігійної та національної ідентичностей може виступати як фактором підсилення обох ідентичностей (приклад Польщі), так і спричинити конфлікт між ними (приклад Італії);

5) у випадку конфлікту італійської національної та католицької релігійної ідентичності переважну силу мала національна ідентичність, причому релігійна і зазнавала трансформації у сприйнятті її носіїв, а не повної деструкції.

Висновки зроблено за результатами дослідження двох країн, де релігійна ідентичність католиків є домінуючою серед громадян, тому вони не можуть бути екстрапольовані на будь-яку державу. Кожна нація має власну історію та унікальні механізми взаємодії з релігійною або ж релігійними ідентичностями. Отже, у конкретних випадках це потребує додаткових досліджень і формування значної емпіричної бази даних, на підставі якої може бути розроблена узагальнена класифікація. Таким чином, концепції національної та релігійної ідентичностей продовжують розвиватися, залишаючи значний простір для подальших наукових розвідок.

Внесок авторів: Олена Добржанська – концептуалізація, методологія, написання (перегляд, редагування, узагальнення та висновки); Ярина Лоїк – аналіз джерел, підготування огляду літератури або теоретичних засад дослідження; збір та аналіз емпіричних даних, контент-аналіз, написання (оригінальна чернетка).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Андерсон, Б. (2001). *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Критика.
- Габермас, Ю. (2005). Громадянство і національна ідентичність (О. О. Іваненко, пер., передмова та примітки). У В. ван Стінберген (Ред.), *Умови громадянства* (с. 49–70). Український Центр духовної культури.
- Гелнер, Е. (2003). *Нації та націоналізм; Націоналізм*. Таксон.
- Ренан, Е. (2006). *Що таке нація? Націоналізм: Антологія*. 2-ге вид. Смолоскип.
- Романенко Ю. (2023). Ідентифікація ціннісних ідентичностей: теоретична та соціально-прагматична перспектива. Ч. 1: *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, (97), 42–56. <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.97.4>
- Сміт, Е. Д. (1994). *Національна ідентичність*. (П. Таращук, пер.). Основи. <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>
- Adamski, W. (1919). *Polski spiewnik narodowy z melodiami* (2nd ed.). Księgarnia i Drukarnia św. Wojciecha.
- Attali, J. (1997). The Crash of Western Civilization: The Limits of the Market and Democracy. *Foreign Policy*, 107, 54–64. <https://doi.org/10.2307/1149332>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. 1st ed. Doubleday.
- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Doubleday.
- Berger, P. L., Berger, B., & Kellner, H. (1973). *The homeless mind: Modernization and consciousness*. Random House.
- Biblioteka Polskiej Piosenki. (n.d.). *Boże, coś Polskę*. https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Boze_cos_Polske/tekst
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press.
- Camus, J.-Y., & Lebourg, N. (2017). *Far-Right Politics in Europe*. Transl. J. M. Todd. Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674978461>
- CENSIS. (2024). *58°Rapporto sulla situazione sociale del Paese/2024*. <https://www.censis.it/rapporto-annuale/58%C2%B0-rapporto-sulla-situazione-sociale-del-paese-2024-0>
- Central Statistical Office (2000). *Statistical Yearbook of the Republic of Poland*. <https://stat.gov.pl>

- Commission for Religious Relations with the Jews. (1998). *We Remember: A Reflection on the Shoah*. Vatican. <https://www.christianity.va/content/unitacristiani/en/commissione-per-i-rapporti-religiosi-con-l-ebraismo/commissione-per-i-rapporti-religiosi-con-l-ebraismo-crre/documenti-della-commissione/en1.html>
- Cross, F. L., & Livingstone, E. A. (Eds.). (2005). *The Oxford dictionary of the Christian Church*. 3rd ed. Oxford University Press.
- Davis, H. B. (1967). *Nationalism and socialism: Marxist and labor theories of nationalism to 1917*. Monthly Review Press.
- Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and social communication*. Millionbooks.
- Dobrzanska, O., & Pavliuk, O. (2020). Political identities of Ukrainian society in the context of the EU Eastern Partnership policy. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, (1), 79–94. <https://doi.org/10.31743/sanp.9840>
- Doyle, A. (2017). Catholic Church and state relations in French education in the nineteenth century: The struggle between laïcité and religion. *International Studies in Catholic Education*, 9, 108–122. <https://doi.org/10.1080/19422539.2017.1286914>
- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Second Vatican Council*. <https://www.britannica.com/event/Second-Vatican-Council>
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Eurispes. (2006). *Italy Report*. (18th ed.). <https://eurispes.eu/wp-content/uploads/2023/04/summary-italy-report-2006.pdf>
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: the demand for dignity and the politics of resentment*. First edition. Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, F. (2022). *Liberalism and its discontents*. First American edition. Farrar, Straus and Giroux.
- Fuller, R. B. (1983). *Grunch of giants*. St. Martin's Press.
- Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A new history*. Penguin Press.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Rand McNally & Company.
- Habermas, J. (1992). Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe. *Praxis International*, 12(1), 1–19.
- Hadžidedić Z. (2022) *Nations and Capital. The Missing Link in Global Expansion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003246527>
- Herbermann, C. G. (Ed.). (1912). *The Catholic Encyclopedia: An international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church* (Vol. 4). Robert Appleton Company. <https://archive.org/details/04.CatholicEncyclopedia1912ClandDiocesan/01.CatholicEncyclopedia-%201912%20A-Assize>
- Herbermann, C. G. (Ed.). (1913). *The Catholic Encyclopedia: An international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church* (Vol. 13). Encyclopedia Press.
- Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. (n.d.). *Hymn Rzeczypospolitej Polskiej*. <https://www.prezydent.pl/dla-mediow/materialy-do-pobrania/hymn-rp>
- Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. (2021). *Boże, coś Polskę – wersja dwuzwrotkowa z komentarzem*. https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/9/22/81b24abaf76b251df0fe066572a3c94c/15_boze_cos_polske_-_wersja_dwuzwrotkowa_z_komentarzem.rtf
- Kedourie, E. (1960). *Nationalism*. Hutchinson.
- Koch, N. (2023). Geographies of nationalism. *Human Geography*, 16(2), 200–211.
- Kohn, H. (1940). The origins of English nationalism. *Journal of the History of Ideas*, 1, 69–94.
- Koopmans, R. (2010). Trade-offs between equality and difference: Immigrant integration, multiculturalism and the welfare state in cross-national perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/13691830903250881>
- Kubow, M. (2013). The Solidarity movement in Poland: Its history and meaning in collective memory. *The Polish Review*, 58(2), 3–14. <https://doi.org/10.5406/polishreview.58.2.0003>
- Kundnani, H. (2023). *Eurowhiteness: Culture, empire and race in the European project*. Hurst.
- Makowska, M. (2013). Powstanie Styczniowe w pieśni: Boże Coś Polskę, Jeszcze Polska Nie zginęła I Nowe, Tyrtejskie pieśni Styczniowego Zrywu narodowyzwoleńczego. *Sowiniec*, 24(43), 11–18. <https://doi.org/10.12797/Sowiniec.24.2013.43.02>
- Malešević, S. (2019). *Grounded nationalism: A sociological analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108589451>
- Marchionni, G. (1931). *Brevi cenni storici su Rosciano e la sua Grotta dell'Immacolata con Novena, Preghiere, Inni*. Tipografia Editrice Carrara. https://unitapastoraleponteranica.it/PDF-Flip/Grotta_Rosciano_Storia_1.pdf
- Marek, Ł. (2019). Enslavement of the Church in Poland in 1953. *The Person and the Challenges*, 9(2), 53–68. <https://doi.org/10.15633/pch.3450>
- Martino, S. C. (2022). Politics and religion in Italy: a catholic history. *Politics and Religion Journal*, 9(2), 233–247. <https://doi.org/10.54561/prj0902233m>
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. University of Toronto Press.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2014). *O symbolach narodowych*. <https://www.mkidn.gov.pl>
- Moreau, F.-X. (1885). *Nous voulons Dieu. Cantique à N.-D. de Lourdes. Pèlerinage de la Touraine, 11 septembre 1882*(4th ed.). Gallica.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018). Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative Political Studies*, 51(13), 1667–1693. <https://doi.org/10.1177/0010414018789490>
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit and authoritarian populism*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108595841>
- Pius XII. (1939). *Summi Pontificatus: Encyclical on the unity of human society*. Vatican. https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html
- Quirinale. (n.d.). *Fratelli d'Italia*. https://www.quirinale.it/page/inno_en
- Ronchini, M.-A. (2024). *The Roman Question: The Pope vs. the New Nation of Italy*. The Collector. <https://www.thecollector.com/roman-question-pope-nation-italy/>
- Sani, R. (2004). *La Civiltà Cattolica e la politica italiana nel secondo dopoguerra, 1945–1958*. Vita e Pensiero.
- Santa Sede e Repubblica Italiana. (1985). *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Italiana che apporta modificazioni al Concordato Lateranense*. Vatican. https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19850603_santa-sede-italia_it.html
- Senato. (2017). *Il canto degli italiani di Mameli diventa ufficialmente inno nazionale*. La Repubblica. https://www.repubblica.it/politica/2017/11/15/news/senato_mameli_fratelli_d_italia_ufficialmente_inno_italiano-181179715/
- Senate of the Republic of Italy. (1948) *Constitution of the Italian Republic*. https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
- Seton-Watson, H. (1977). *Nations and states: An enquiry into the origins of nations and the politics of nationalism*. Westview Press.
- Statista. (2024). *Religious belief and practice in Poland* [Statistic No. 1475270]. <https://www.statista.com/statistics/1475270/poland-religious-beliefs/>
- Treaty Between the Holy See and Italy. (1929). *The Lateran Treaty*. Internet Archive. <https://archive.org/details/TheLateranTreaty11thFebruary1929>
- Walewicz, P. (2024). Nationalism, capitalism and hostility towards environmental policies: A theoretical study. *Polish Political Science Yearbook*, 53(3), 5–19.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world system, capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century*. Academic Press.
- Wimmer, A. (2018). *Nation building: Why some countries come together while others fall apart*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/ij.ctvc77kxj>
- Wojtaszak, A. (2024). Nationalist tendencies in the foreign policy of Central European states on the example of Poland and Hungary. Implementation of the idea of a sovereign state. *Polish Political Science Yearbook*, 1, 49–63. <https://doi.org/10.15804/psy202428>

References

- Adamski, W. (1919). *Polski śpiewnik narodowy z melodiami* (2nd ed.). Księgarnia i Drukarnia św. Wojciecha.
- Anderson, B. (2001). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Krytyka [in Ukrainian].
- Attali, J. (1997). The Crash of Western Civilization: The Limits of the Market and Democracy. *Foreign Policy*, 107, 54–64. <https://doi.org/10.2307/1149332>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*(1st ed.). Doubleday.
- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Doubleday.
- Berger, P. L., Berger, B., & Kellner, H. (1973). *The homeless mind: Modernization and consciousness*. Random House.
- Biblioteka Polskiej Piosenki. (n.d.). *Boże, coś Polskę*. https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Boze_cos_Polske/tekst
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press.
- Camus, J.-Y., & Lebourg, N. (2017). *Far-Right Politics in Europe* (Jane Marie Todd, Trans.). Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674978461>
- CENSIS. (2024). *58° Rapporto sulla situazione sociale del Paese/2024*. <https://www.censis.it/rapporto-annuale/58%C2%B0-rapporto-sulla-situazione-sociale-del-paese2024-0>
- Central Statistical Office (2000). *Statistical Yearbook of the Republic of Poland*. <https://stat.gov.pl>
- Commission for Religious Relations with the Jews. (1998). *We Remember: A Reflection on the Shoah*. Vatican. <https://www.christianity.va/content/unitacristiani/en/commissione-per-i-rapporti-religiosi-con-l-ebraismo/commissione-per-i-rapporti-religiosi-con-l-ebraismo-crre/documenti-della-commissione/en1.html>
- Cross, F. L., & Livingstone, E. A. (Eds.). (2005). *The Oxford dictionary of the Christian Church*. 3rd ed. Oxford University Press.
- Davis, H. B. (1967). *Nationalism and socialism: Marxist and labor theories of nationalism to 1917*. Monthly Review Press.
- Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and social communication*. Millionbooks.
- Dobrzanska, O., & Pavliuk, O. (2020). Political identities of Ukrainian society in the context of the EU Eastern Partnership policy. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, (1), 79–94. <https://doi.org/10.31743/sanp.9840>
- Doyle, A. (2017). Catholic Church and state relations in French education in the nineteenth century: The struggle between laïcité and religion. *International Studies in Catholic Education*, 9, 108–122. <https://doi.org/10.1080/19422539.2017.1286914>

- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Second Vatican Council*. <https://www.britannica.com/event/Second-Vatican-Council> (Accessed July 18, 2025)
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Eurispes. (2006). *Italy Report 2006* (18th ed.). <https://eurispes.eu/wp-content/uploads/2023/04/summary-italy-report-2006.pdf>
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: the demand for dignity and the politics of resentment*. First edition. Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, F. (2022). *Liberalism and its discontents*. First American edition. Farrar, Straus and Giroux.
- Fuller, R. B. (1983). *Grunch of giants*. St. Martin's Press.
- Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A new history*. Penguin Press.
- Gellner, E. (2003). *Nations and nationalism; Nationalism*. Takson [in Ukrainian].
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Rand McNally & Company.
- Habermas, J. (1992). Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe. *Praxis International*, 12(1), 1–19.
- Habermas, J. (2005). Citizenship and national identity (O. O. Ivanenko, Transl., Introduction and notes). In W. Van Steenberghe (Ed.), *Conditions of citizenship: Collection of essays*. (pp. 49–70). Ukrainian Centre of Spiritual Culture [in Ukrainian].
- Hadžidedić Z. (2022) *Nations and Capital. The Missing Link in Global Expansion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003246527>
- Herbermann, C. G. (Ed.). (1912). *The Catholic encyclopedia: An international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church* (Vol. 4). Robert Appleton Company. <https://archive.org/details/04.CatholicEncyclopedia1912ClandDiocesan/01.CatholicEncyclopedia-%201912%20-A-Assize/>
- Herbermann, C. G. (Ed.). (1913). *The Catholic Encyclopedia: An international work of reference on the constitution, doctrine, discipline, and history of the Catholic Church* (Vol. 13). Encyclopedia Press.
- Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. (n.d.). Hymn Rzeczypospolitej Polskiej. <https://www.prezydent.pl/dla-miow/materialy-do-pobrania/hymn-rp>
- Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. (2021). Boże, coś Polskę – wersja dwuzwrotkowa z komentarzem. https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/9/22/81b24abaf76b251df0fe066572a3c94c/15.boze_cos_polske_wersja_dwuzwrotkowa_z_komentarzem.rtf
- Kedourie, E. (1960). *Nationalism*. Hutchinson.
- Koch, N. (2023). Geographies of nationalism. *Human Geography*, 16(2), 200–211.
- Kohn, H. (1940). The origins of English nationalism. *Journal of the History of Ideas*, 1, 69–94.
- Koopmans, R. (2010). Trade-offs between equality and difference: Immigrant integration, multiculturalism and the welfare state in cross-national perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/13691830903250881>
- Kubow, M. (2013). The Solidarity movement in Poland: Its history and meaning in collective memory. *The Polish Review*, 58(2), 3–14. <https://doi.org/10.5406/polishreview.58.2.0003>
- Kundnani, H. (2023). *Eurowhiteness: Culture, empire and race in the European project*. Hurst.
- Makowska, M. (2013). Powstanie Styczniowe W pieśni: Boże Coś Polskę, Jeszcze Polska Nie zginęła I Nowe, Tyrtejskie pieśni Styczniowego Zrywu narodowowyzwoleńczego. *Sowiniec*, 24(43), 11–18. <https://doi.org/10.12797/Sowiniec.24.2013.43.02>
- Malešević, S. (2019). *Grounded nationalism: A sociological analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108589451>
- Marchionni, G. (1931). *Brevi cenni storici su Rosciano e la sua Grotta dell'Immacolata con Novena, Preghiere, Inni*. Tipografia Editrice Carrara. https://unitapastoraleponteantica.it/PDF-Flip/Grotta_Rosciano_Storia_1.pdf
- Marek, Ł. (2019). Enslavement of the Church in Poland in 1953. *The Person and the Challenges.*, 9(2), 53–68. <https://doi.org/10.15633/pch.3450>
- Martino, S. C. (2022). Politics and religion in Italy: a catholic history. *Politics and Religion Journal*, 9(2), 233–247. <https://doi.org/10.54561/prj0902233m>
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. University of Toronto Press.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2014). *O symbolach narodowych*. <https://www.mkidn.gov.pl>
- Moreau, F.-X. (1885). *Nous voulons Dieu. Cantique à N.-D. de Lourdes. Pèlerinage de la Touraine, 11 septembre 1882* (4th ed., à 1 voix). Gallica.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2018). Studying populism in comparative perspective: Reflections on the contemporary and future research agenda. *Comparative Political Studies*, 51(13), 1667–1693. <https://doi.org/10.1177/0010414018789490>
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108595841>
- Pius XII. (1939). *Summi Pontificatus: Encyclical on the unity of human society*. Vatican. https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html
- Quirinale. (n.d.). *Fratelli d'Italia*. https://www.quirinale.it/page/inno_en
- Renan, E. (2006). What is a nation? In *Nationalism: Anthology*. 2nd ed. [in Ukrainian].
- Romanenko, Y. V. (2023). Identification of value identities: Theoretical and social-pragmatic perspective. Part 1. *Social technologies: Current issues of theory and practice*, (97), 42–56.
- Ronchini, M.-A. (2024). *The Roman Question: The Pope vs. the New Nation of Italy*. The Collector. <https://www.thecollector.com/roman-question-pope-nation-italy/>
- Sani, R. (2004). *La Civiltà Cattolica e la politica italiana nel secondo dopoguerra, 1945–1958*. Vita e Pensiero.
- Santa Sede e Repubblica Italiana. (1985). *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Italiana che apporta modificazioni al Concordato Lateranense*. Vatican. https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19850603_santa-sede-italia_it.html
- Senato. (2017). *Il canto degli italiani di Mameli diventa ufficialmente inno nazionale*. La Repubblica. https://www.repubblica.it/politica/2017/11/15/news/senato_mameli_fratelli_d_italia_ufficialmente_inno_italiano-181179715/
- Senate of the Republic of Italy. (1948) *Constitution of the Italian Republic*. https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
- Seton-Watson, H. (1977). *Nations and states: An enquiry into the origins of nations and the politics of nationalism*. Westview Press.
- Smith, A. D. (1994). *National identity* (P. Taraschuk, Transl.). Osnovy [in Ukrainian]. <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>
- Statista. (2024). *Religious belief and practice in Poland* [Statistic No. 1475270]. <https://www.statista.com/statistics/1475270/poland-religious-beliefs/>
- Treaty Between the Holy See and Italy. (1929). *The Lateran Treaty*. Internet Archive. <https://archive.org/details/TheLateranTreaty11thFebruary1929>
- Walewicz, P. (2024). Nationalism, capitalism and hostility towards environmental policies: A theoretical study. *Polish Political Science Yearbook*, 53(3), 5–19.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world system, capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century*. Academic Press.
- Wimmer, A. (2018). *Nation building: Why some countries come together while others fall apart*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77kpx>
- Wojtaszak, A. (2024). Nationalist tendencies in the foreign policy of Central European states on the example of Poland and Hungary. Implementation of the idea of a sovereign state. *Polish Political Science Yearbook*, 1, 49–63. <https://doi.org/10.15804/psy202428>

Отримано редакцією журналу / Received: 22.09.25
 Прорецензовано / Revised: 05.10.25
 Схвалено до друку / Accepted: 23.12.25

Olena DOBRZHANSKA, PhD (Polit.), Assoc. Prof.
 ORCID ID: 0000-0003-3362-4533
 e-mail: olena.dobrzhanska@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yaryna LOIK, Student
 ORCID ID: 0009-0005-4667-7302
 e-mail: yaryna.com@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RELIGION AS A FACTOR IN NATIONAL IDENTITY: A COMPARATIVE STUDY OF ITALY AND POLAND

Background. *The modern world is undergoing a period of profound and dynamic transformations, which prompts individuals to seek sources of stability, confidence in the future, and understanding of their place in society, thereby reinforcing the role of social groups. Within this system of collective identities, national and religious identities retain significant positions both in individuals' personal lives and in the global context of interactions among various social groups. The aim of the study was to examine the interrelationship between national and religious identities and their mutual impact, based on the examples of Italy and Poland.*

M e t h o d s . *General scientific and special research methods were used, in particular: theoretical and methodological analysis, comparative method, historical method, and content analysis.*

R e s u l t s . *The theoretical basis of national identity and religious identity was outlined and examined, a comparative analysis of the relationship between nation and religion was conducted based on the examples of Italy and Poland, relying on historical information about the interaction between the nation and Catholicism in the respective countries, as well as on the content analysis of the state and religious anthems of both countries as symbolic attributes. Potential variants of interaction and mutual impact of national and religious identities were outlined.*

C o n c l u s i o n s . *A connection between national and religious identity in Poland and Italy was identified, and the influence they exert on the symbolic attributes of each society was outlined. As a result of comparative analysis, two variants of interaction between these identities were highlighted: the factor of strengthening national identity through religion (the example of Poland) and the factor of conflict formation (the example of Italy). Based on historical analysis, it has been proven that in the case of conflict (Italy), national identity prevailed with the simultaneous transformation of religious identity, rather than its destruction.*

K e y w o r d s : *National identity, religious identity, nation, religion, Poland, Italy.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.